

Ökosemiootilise analüüsi perspektiivid: loodusteksti mõiste¹

Timo Maran

Artikli eesmärgiks on ökosemiootika edendamine praktilise analüüsimetodi suunas. Selleks tutvustatakse esmalt tähenduse ja konteksti seost kui semiootikas immanentselt sisalduvat võimalust ökoloogiliseks vaateks. Seejärel analüüsitakse erinevaid perspektiive ökosemiootikas, kirjeldades bioloogilist ja kultuurilist ökosemiootikat ning lugedes kriitiliselt W. Nöthi ja K. Kulli käsitlusi. Autor rõhutab vajadust kombineerida neid ökosemiootilisi lähenemisi viisil, et tekkiv süntees arvestaks ühtaegu nii looduse enda semiootilisust kui suudaks ka analüüsida looduse kujutamist kirjutatud tekstides. Selle eesmärgi täitmiseks tutvustatakse loodusteksti mudelit, mis ühendab kahte tähenduseseost läbi seotud osapoolt — kirjutatud teksti ja looduskeskkonda. Loodusteksti kontseptsiooni toetuseks tutvustatakse Tartu–Moskva koolkonna semiootikute jt autorite tekstikäsitlusi, mis on piisavalt avarad hõlmamaks peale inimeste ka teiste elusolendite semiootilist aktiivsust ja keskkonnaloomet. Loodusteksti kontseptsioon võimaldab looduskirjandust määratleda kui inimese jaoks võrsemiootilise sfääri sõnastatud esteetilist tunnustust. Samuti lubab loodusteksti mõiste selgitada looduskirjanduse marginaalsust, põhjendades seda kahe eri tekstitüübi interpretatsiooni-vajadusega. Artikli lõpus esitatakse praktilise ökosemiootilise analüüsi lähtekohad, mis keskenduvad looduskeskkonna ja kirjutatud teksti seostele, looduse valikulisele kujutamisele ning tekstis esitatud võimalustele loodusega suhtlemiseks ja suhestumiseks. Viimase raames püüab ökosemiootiline analüüs tuvastada looduskirjanduse autori kehalisust, looduskogemuse konkreetsust, keskkonnaga suhestumiseks kasutatud tajuvõimalusi jt zoosemiootilise modelleerimise jälgi looduskirjanduses.

Märksõnad: kontekst, looduskirjandus, loodustekst, tekst, zoosemiootiline modelleerimine, ökosemiootika, ökosemiootiline analüüs

Käesoleva artikli teema seisukohalt on esmalt oluline teadvustada, et ökoloogilist vaadet võib semiootikast leida ka väljaspool ökosemiootika valdkonda ning ökoloogia jäljed on semiootikas olemas juba enne ökosemiootika mõiste kasutuselevõttu. Laiemaks taustaks on siin süsteemsust, vastassuhteid ja tasakaalulisust rõhutavate

¹ Artikkel on valminud ETF-i grandil 6670 raames. Autor tänab huvitavate arutluste ja heade nõuannete eest Riste Keskaika, Kalevi Kulli, Renata Sõukandi ja Kadri Tüüri.

lähenediste (nt küberneetika või üldine süsteemiteooria) kujunemine ja populaarsus kahekümnenda sajandi teaduses. Samuti väärib märkimist ökoloogia kui valdkonna mitmetahulisus, mis ulatub elusorganismide ja nende keskkonna suhteid uurivast reaalteaduslikust distsipliinist keskkonnahoiuga seotud sotsiaalsete meelsuste ja liikumisteni. Ökoloogiast hargnesid ka mitmed keskkonnaseostele keskenduvad humanitaarteaduste harud, nagu keskkonnapsühholoogia, kirjandusökoloogia, *green studies*, kultuuriökoloogia või keskkonnaesthetika, mis omakorda on kujundanud kahekümnenda sajandi teise poole intellektuaalset atmosfääri, avaldades muuhulgas mõju ka semiootikale.

Kõige algsemal, puhtamal ja nimetumal kujul varjub ökoloogiline kirjelduspotsiaal semiootikas aga ilmselt konteksti ja kontekstuaalsuse mõistetes, seisukohana, et tähendus on olulisel määral kontekstiga seotud või kontekstist sõltuv. Selline arusaam avaldub näiteks kommunikatsiooni semiootilisel kirjeldamisel ideena, et kommunikatsioonis edastatava teate tähendus on suunatud kommunikatsioonilisest olukorrast väljapoole ja viitab kontekstile. Karl Bühleri keelelist kommunikatsiooni kirjeldavas organonimudel sisaldub saatjale orienteeritud ekspressiivse (*Ausdruck*) funktsiooni ja vastuvõtjale suunatud köitva (*Appell*) kõrval representatiivne (*Darstellung*) funktsioon, mis on suunatud asjaoludele, objektidele või ümbritsevale maailmale (Bühler 1990: 34–37). Roman Jakobsoni poeetilise teksti analüüsiks konstrueeritud kommunikatsioonimudel kinnitab samuti tähenduse ja konteksti seost, väites, et kommunikatsiooni referentsiaalne funktsioon on suunatud kontekstile. Kontekst peab Jakobsoni sõnul olema kas verbaalne või verbaliseeritav s.t vastuvõtjale ligipääsetav (Jakobson 1981: 21). Kuigi Jakobsoni referentsiaalset funktsiooni on ilmselt kõige õigem mõista indeksikaalsuse kaudu, tähenduses, et viitamise läbi määratleb kommunikatsiooniakt ise oma konteksti, on ökoloogilist vaadet silmas pidades siin ometi oluline kommunikatsiooni avatus ümbritseva keskkonna suhtes.

Küsimus kontekstist ja selle mõjust kommunikatsioonile on erinevatel tasanditel oluline veel mitmete mõjukate mõtlejate teostes, keda ehk semiootikaga on harvem seostatud. Näiteks Briti keelefilosoof I. A. Richards peab oluliseks keelelise konteksti rolli tähenduse määratlemisel ning kirjutab 1920. aastatel: “Sõna mõju sõltub teistest sõnadest, mille sekka ta on paigutatud. See, mis iseenesest võib olla väga mitmetähenduslik, muutub sobivas

kontekstis määratletuks. Nii toimub see pidevalt; iga elemendi mõju sõltub teistest elementidest, mis on temaga koos.” (Richards 1938: 178–179, hilisemaid vaateid samal teemal vt Richards 1972).^{2, 3} Teine konteksti rolli esiletõstev autor Eugene Nida tegeleb tõlkesemiootika ja -teooriaga. Ta rõhutab, et tähendusest saab rääkida ainult konkreetse kultuuri suhtes ning et selles on keskne roll sõna ja teksti kontekstil. Illustreerimaks konteksti mõju tekstile eristab Nida konteksti eri tüüpe, nagu süntagmaatiline ja paradigmaatiline kontekst, kultuurilistest väärtustest tulenev kontekst, tähenduse ja tähelepanu nihkega seotud kontekst, lähteteksti kontekst jne (Nida 2001: 29–41). Looduskeskkonnaga seotult esitab Nida näite, mis loob ka ökosemiootilisi assotsiatsioone — ingliskeelse sõna *run*, mille võimalikud tähendused sõltuvad erinevate elusolendite liikumis- ja eluviiside tundmisest: *horse was running* (neljajalgsete jalgade liikumine jooksmisel on erinev inimese jooksust, kuid mõlemate liikumisel esineb hetki, kus ükski jalg ei puuduta maapinda); *a snake is running across the lawn* (liikumisel on keha pidevas kontaktis toetava pinnaga); *the salmon is running* (liikumiskeskonnaks on vesi ja jalgade asemel uimed, samas tähistatakse selle väljendiga tihti lõhede massilist ujumist ülesvoolu jõgedesse kudemisaladele) (samas: 31–32).

Kui Thomas A. Sebeok asub 1960ndate aastate alguses konstrueerima zoosemiootika uurimisplatvormi, saavad tema üheks lähtekohaks transmissioonilised (Shannon–Weaver, Bühler, Jakobson) kommunikatsioonikäsitlused. Ilmselt nende eeskujul seostab Sebeok kommunikatsiooni semantilise mõõtme kontekstiga, mõistes selle all nüüd juba otseselt keskkonnast pärinevat informatsiooni. Kontekstuaalse informatsiooni mõju on Sebeoki arvates loomade

² “The effect of a word varies with the other words among which it is placed. What would be highly ambiguous by itself becomes definite in a suitable context. So it is throughout; the effect of any element depends upon the other elements present with it.”

³ Ligilähedast seisukohta on esitanud noorema põlvkonna semiootik Yair Neuman, kes kirjeldab Valentin Vološinovi töödele tuginedes kommunikatsiooni kui endassepõrduvat ja suhtel põhinevat hierarhilist süsteemi, mida ainult representatsiooni süntaktiliste vormidele keskendudes pole võimalik mõista: “as far as natural language is concerned, the context of the whole utterance determines the meaning of the components and vice versa in hermeneutic circularity” (Neuman 2003: 52).

kommunikatsiooni mõistmisel kriitilise tähtsusega.⁴ Vastuvõetud teate tähendus biokommunikatsioonis võib olla täiesti erinev sõltuvalt sellest, kas teade edastatakse saatja või vastuvõtja territooriumil, kas kommunikatsioon toimub avatud keskkonnas või mõnes turvalises varjatud paigas, kas kommunikatsiooni käigus osalised lähenevad üksteisele, eemalduvad või püsivad paigal (Sebeok 1990: 112).

Sebeoki töödes saab tähenduse ja kontekstuaalse info seos eksplitsiitselt kokku looduse semiootilise uurimisega. Samas rõhutab Sebeok, et kontekstuaalse info kasutamise kohta loomadel on tehtud vähe häid uurimusi, mille üheks põhjuseks on semantilise mõõtme suletus loomade kommunikatsiooni uurijale (Sebeok 1972: 78–82). Zoosemiotik saab teise elusolendite omailmades esinevatest tähendustest aru eeskätt kaudselt, uurides nende kehaehitust ja omailma struktuuri ning vaadeldes käitumist ja reaktsioone keskkonnas. Isegi kui võib kindlalt väita märgiaktiivsuse esinemist teistel elusorganismidel, jäävad kirjeldused konkreetsete elusolendite omailmades esinevate tähenduste kohta siiski spekulatiivseteks. Kahtlus semiootilise kirjelduse ulatuvuse ja piiride üle jääb saatma ka teisi looduse semiootika harusid — biosemiootikat ja ökosemiotikat. Ökosemiotika kui kultuuri ja looduse suhteid uuriva semiootika haru jaoks avaldub see eeskätt küsimusena, mil määral saab kasutada kultuuri, uurimaks tähendusseoseid kultuurist väljapoole jäävaga.

Küsimuse ökosemiotikast kui võimalikust semiootilisest paradigmat tõstatasid W. Nöth ja tema kolleegid ajakirjas “Zeitschrift für Semiotik” ligi kümme aastat tagasi. Ehkki see üleskutse on saanud mõningast vastukaja, sealhulgas ka Eesti semiootikutelt, ei saa siiski rääkida ökosemiotiliste uurimuste hulgalisest ilmunisest või ökosemiotika paradigma moodustumisest.⁵ Võrreldes samuti 1990. aastatel aktiivse tõusu läbi teinud biosemiootikaga, mille raames peetakse regulaarseid konverentse ning mille edendamiseks on loodud

⁴ Veelgi suuremat rõhku paneb konteksti mõistele biooogiateoreetik W. John Smith. Ta vastandab seda signaali mõistele, pannes konteksti hõlmama peaaegu kõike olulist kommunikatsioonis, mida signaal otseselt ei sisalda. Smith jaotab konteksti vahetuks ja ajalooliseks, neist esimene hõlmab vastuvõtja häälestust kommunikatsiooniakti ajal ja teatega paralleelselt vastu võetavaid aistinguid, ajalooline kontekst aga vastuvõtja varasemat kogemust ja liigispetsiifilisi omadusi (Smith 1965).

⁵ Mahukamaimaks siiani avaldatud ökosemiotika tekstikogumiks on ilmselt ajakirja “Sign Systems Studies” erinumber 29.1 (2001), otseselt ökosemiotikale keskenduvad ka ajakirja “Zeitschrift für Semiotik” numbrid 15(1/2) (1993) ja 18(1) (1996).

erialaorganisatsioon ja ilmub temaatiline ajakiri, on öko-semiootika jäänud selgelt tahaplaanile. Käesolevat artiklit ajendab kirjutama arusaam öko-semiootika kasutamata jäänud potentsiaalset ja teadmise väärtuslikkusest, mida sellesuunalisi uurimusi tehes oleks võimalik Eesti kultuuri ja looduse suhete kohta koguda. Pakutav teemakäsitus on praktiline ning seotud konkreetsete, looduskirjandusega tegelemisel esile kerkinud küsimustega. Artikkel püüab sõnastada teoreetilisi lähtekohti ja meetoodilisi vahendeid, mida oleks võimalik kasutada loodusest kirjutatud tekstide analüüsiks. Eelkõige keskendub käesolev uurimus looduskirjandusele, nii nagu seda piiritleb Kadri Tüür (vt Tüür käesolevas kogumikus; Tüür 2003: 8–15)⁶, kuid siinseid seisukohti peaks saama kasutada ka teiste kultuuris ringlevate tekstide analüüsiks, milles loodus on oluliseks teemaks.

Öko-semiootilised perspektiivid

Nii nagu ökoloogia ja tema suhted semiootikaga on mitmetahulised, nii on ka öko-semiootika konstrueerimise lähtekohad erinevad. Winfried Nöth ja Kalevi Kull eristavad oma sissejuhatuses ajakirja “Sign Systems Studies” erinumbrile kahte põhimõttelist lähenemist: kultuuriteoreetilist, mis lähtub strukturalismist, eelkõige Claude Lévi-Straussi kirjutistest, ent sisaldudes ka Juri Lotmani, Umberto Eco ja Algirdas Julien Greimasi töödes, pöörab tähelepanu küsimusele, mil määral interpreteeritakse loodust kultuurilisest perspektiivist ja kuidas interpreteeritakse loodust erinevates kultuurides; ning teiseks, üldsemiootilist, mis lähtub Charles S. Peirce’i ja Charles Morrise semiootikatradsioonist, avaldub Thomas A. Sebeoki kirjutistes, ning mis vaatlleb semiootilisi protsesse looduses kui iseseisvat nähtust (Kull, Nöth 2001: 9). Viimase lähenemise näiteks on zoosemiootika ja biosemiootika uurimissuunad ning protsess semiootikas, mida Winfried Nöth kirjeldab kui semiootilise läve alandumist (vt Nöth 2000). Kokkuvõtlikult on Winfried Nöth nimetanud esimest tüüpi lähenemist kultuuriliseks öko-semiootikaks ja teist tüüpi lähenemist bioloogiliseks öko-semiootikaks (Nöth 2001: 72–74).

⁶ Kitsamas tähenduses kuuluvad looduskirjanduse alla esseistlikud proosatekstitid, mis põhinevad kirjutaja edasiantavil loodusteaduslikel teadmistel ja eeldatavasti reaalselt aset leidnud looduskogemustel. Looduskirjanduse mõiste määratlusest ja Eesti looduskirjanduse traditsioonist vt ka Tüür, Maran 2005.

Nende kahe suundumuse kõrval ja varjus tuleks aga eristada veel ühte arenguliini, mis on oluliselt mõjutanud ökosemiotiliste ideede kujunemist: nimelt organismide ja nende keskkonna suhetega tegelevate loodusteadusliku taustaga uurijate püüdu kaasata ökoloogiasse semiootilist perspektiivi. Selle vaatenurga esindajaks on näiteks mõjukas saksa bioloogiateoreetik Günter Tembrock, kes võtab vaatluse alla organismi ja tema keskkonna suhted erinevatel tasanditel. Selleks arendab Tembrock oma biokommunikatsiooni teooriat (Tembrock 1971) semiootika suunas ning eristab organismi ja keskkonna semiootiliste suhetetüüpidega ruumisemioosi, ajasemioosi, metabolismiga seotud semioosi ja uurimuslikku semioosi, nähes neis jaotustes ka inimese ja keskkonna semiootiliste suhete põhitüüpe (Tembrock 1997). Uuema aja autoritest, kes on aktiivselt kaasanud semiootilisi meetodeid ökoloogiateadusesse, tuleks mainida Almo Farinat ja tema kolleegid. Farina ökovälja mõiste toob maastikuökoloogiasse Jakob von Uexküllil oma maailma-käsitluse, ökovälja tuleks tema arvates mõista kui

füüsilist (ökoloogilist ruumi) ja sellega seotud abiootilisi ja biootilisi tegureid, mida liik tajub, kui vastav funktsionaalne tunnus on aktiivne. [...] Ökovälja võib mõista kui vahendusruumi, milles kogumis-, kontsentreerumise-, säilitamis- ja manipuleerimisprotsessid on aktiivsed. (Farina, Belgrano 2004: 108)⁷

Ka Winfried Nöthi enda arusaam, kui ta visandab 1996. aastal ökosemiotika võimaliku paradigma, näib lähtuvat pigem teemadest, millega ökoloogiateadus on tegelenud aastakümneid eelkõige autökoloogia vormis. Nöthi käsitluses on ökosemiotika eelkõige elupaiga semiootika, mille eesmärgiks “on organismi ja tema keskkonna *semiootiliste* suhete uurimine” (Nöth 1998: 333).⁸ Oluliseks uurimisküsimuseks Nöthi jaoks saab organismi ja keskkonna suhe: kas see on alati semiootiline või kas on selles vähemalt alati semiootiline aspekt, või peame me tegema eristuse semiootiliste ja mitte-semiootiliste keskkonnasuhete vahel. Hilisemas artiklis ökosemiotika kohta täpsustab Winfried Nöth ökosemiotika positsiooni bio- ja

⁷ “... the physical (ecological) space and the associated abiotic and biotic characters that are perceived by a species when a functional trait is active. [...] The eco-field can be considered the interference space in which the mechanisms for collecting, concentrating, stocking, preserving and manipulating energy are active.”

⁸ “... is the study of the semiotic interrelations between organisms and their environment.”

zoosemiootika suhtes, kirjutades, et erinevalt nendest peaks ökosemiootika keskendumata signifikatsiooni protsessile (kui märgiprotsessidele ilma saatja osaluseta vastandatuna kommunikatsioonile), s.t tegelema semiootiliste suhete uurimisega organismi ja tema elutu keskkonna vahel (Nöth 2001: 72). Seega liiguvad Nöthi vaated ökosemiootikale autökoloogia suunas, mida on määratletud kui “liigi (seda esindavate isendite) ja keskkonnategurite suhteid uuriv[at] ökoloogia haru” (Masing 1992: 22).⁹

Teine ökosemiootikast põhjalikumalt kirjutanud autor, Kalevi Kull, näib Nöthi jaotuse põhjal esindavat pigem kultuurilise ökosemiootika suunda. Kulli 1998. aastal ilmunud programmilist ja väga inspireerivat artiklit “Semiotic ecology: different natures in the semiosphere” võib pidada kultuurisemiootiliseks vaateks loodusele eelkõige järgnevate selles sisalduvate väidete tõttu. 1. Erinevalt Winfried Nöthi vaatest ei tegele ökosemiootika kõigi elusolendite ja nende elutu keskkonna vaheliste suhetega, vaid inimese ja tema kultuuri ning selle looduskeskkonna suhetega (Kull 1998: 348). 2. Kull defineerib ökosemiootikat eksplitsiitselt kui “osa kultuurisemiootikast, mis uurib semiootilisi (märkidel põhinevaid) inimese suhteid loodusega” (samas: 351).¹⁰ 3. Inimesel pole võimalik tajuda loodust, ilma et see oleks keele kaudu vahendatud või filtreeritud. Loodus iseeneses (0 loodus) ja keele poolt kategoriseeritud loodus (1 loodus) moodustavad selged diskreetsed tüübid (samas: 355, 356). 4. Loodusega kokku puutuval kultuuril pole võimalik vältida looduse muutmist kirjeldamise ja tema suhtes toimimise kaudu (samas: 347, 359). See muutus on põhimõtteliselt ühesuunaline, inimese *Umwelt*’i areng viib paratamatult 0 ja 1 tüüpi looduse kahanemisele inimnäolise looduse arvel (samas: 347, 356).¹¹

Kalevi Kulli loodusetüüpide eristusel, mis on seostatud Uexkülli funktsiooniringi skeemiga, on potentsiaali olla üheks ökosemiootika

⁹ Ökoloogiat jaotatakse klassikaliselt kolme harusse, mis vastavad organismitasemele (autökoloogia), populatsioon- või liigitasemele (demökoloogia) ja liikide koosluse tasemele (sünökoloogia).

¹⁰ “Ecosemiotics can be considered as a part of the semiotics of culture, which investigates human relationships to nature which have a semiotic (sign-mediated) basis”.

¹¹ Sarnaselt Kalevi Kullile rõhutab inimese märgisüsteemi võimet mõjutada ja muuta ökoloogilisi protsesse ka Alf Hornborg. Oma ülevaates Amazonase põlisrahvaste keskkonnasuhtest eristab ta looduse transformeerimise seisukohast kolme üksteisele järgnevat märgisüsteemi tüüpi kui meelelist (*sensory*), keelelist (*linguistic*) ja majanduslikku (*economic*) (Hornborg 2001).

teooria põhialuseks.¹² Praktilisel tasandil saab säärast eristust kasutada tugeva metodoloogilise vahendina, et analüüsida erinevaid looduse vahendatuse vorme kultuuris või looduse kultuuristatuse astmeid, näiteks protsesse, mis maastike puhul tingivad metsikute, kultuuriliste ja pool-looduslikke koosluste kujunemist (vt samas: 359). Vähemalt ühes uurimuses on püütud Kulli 0, 1, 2, 3-looduse eristust ka praktikas rakendada, analüüsides eesti rahvameditsiini ja kirjeldades viise, kuidas selles kasutatakse taimravi (vt Sõukand 2005). Samas näib, et Kulli lähenemine vastab rohkem *passiivsele* loodusele (ehkki ta kasutab ka mitmeid näiteid loomariigist) ning on eelkõige sobiv inimese ja eluta looduse, taimede või maastiku vahelise suhte kirjeldamiseks. Vaadeldes võrdlevalt kahepoolseid suhtetüüpe inimese ja loomade vahel, näiteks viisil, nagu seda on teinud Thomas A. Sebeok, kes eristab olukordi, kus inimene on looma hävitaja, inimene on looma ohver, inimene on looma parasiit või vastupidi, loom on inimese parasiit, loom aktsepteerib inimest oma liigikaaslasena jne (Sebeok 1990: 107), tundub Kalevi Kulli lähenemine keskenduvat eeskätt inimesest osapoolele ja ühele teadete liikumise suunale kommunikatsioonis.

Ökosemiotika eesmärgiks on Kulli järgi: “uurimine, millised on looduse koha ja rolli semiootilised aspektid *meie, inimeste jaoks*, see tähendab, mis on ja mis on olnud looduse tähendus meile, ning kuidas ja mil määral me kommuniqueerume loodusega.” (Kull 1998: 350)¹³ [minu kursiiv — T. M.]. Suhte teisel osapoolel, loodusel, selles protsessis aktiivset rolli ei ole. Näiteks muudab looduse kirjeldamine ja loodusega tegelemine Kulli käsitluses loodust inimnäolisemaks,

¹² Kalevi Kull kirjutab neljast looduse tüübist järgnevat: “Zero nature, at least when living, is changing via ontological semiosis, or via physiosemiosis if applying J. Deely’s term. The first nature is nature as filtered via human semiosis, through the interpretations in our social and personal knowledge. This is categorised nature. The second nature is changing as a result of ‘material processes’ again, this is a ‘material translation’ in the form of true semiotic translation, since it interconnects the zero and the first (or third), controlling the zero nature on the basis of the imaginary nature. The third nature is entirely theoretical or artistic, non-natural nature-like nature, built on the basis of the first (or third itself) with the help of the second.” (Kull 1998: 355). Hilisemates vestlustes on Kalevi Kull rõhutanud, et nelja looduse eristust tuleks mõista pigem looduse genereerimise erinevate strateegiatena.

¹³ “...research on the semiotic aspects of the place and role of nature for humans, i.e. what is and what has been the meaning of nature for us, humans, how and in what extent we communicate with nature.”

loodusega suhtesse astumine ei suuda aga muuta kultuuri kuidagi loodusepärasemaks. Samuti on kord kirjeldatud ja muudetud loodusel vähe võimalusi pöörduda tagasi oma algse seisundi juurde (ühe võimalusena viitab Kull küll unustamisele või kultuuritüüpidele, millel pole pikaajalist mälu (samas: 364–365), kuid seegi võimalus on pigem kultuuri iseärasus, mitte looduse aktiivsusest tulenev). Lühidalt, rakendades kultuuri ja looduse suhtele Jakob von Uexkülli funktsiooniringi skeemi, omistab Kull paratamatult (ja ilmselt tahtmatult) inimkultuurile subjekti staatuse ja loodusele objekti staatuse, kusjuures viimasele ei jää väljaspool inimese keelelist vahendatust ei häält ega sõnaõigust.

Nii bioloogilisel kui kultuurilisel ökosmiootika suunal on oma teoreetilised tugevused ja nõrkused ning uurimisteedad, mille puhul nende kasutamine on asjakohane. Elujõulise ökosmiootika traditsiooni kujunemiseks vajaksime aga ilmselt kahe suuna vahelist sünteesi. Omal kombel on neist kummagi võimalused kultuuri ja looduse suhete kirjeldamisel piiratud: bioloogiline ökosmiootika kaldub loodusteadusliku traditsiooni või paremal juhul biosmiootika poole, huvitades eelkõige elusorganismi ja tema keskkonna märgiliste suhete teoreetilisest kirjeldamisest; kultuuriline ökosmiootika aga tugineb kultuurisemiootikale, olles seetõttu koormatud keeletsentristmist või kulturotsentristmist ning mitte suuteline nihutama uurimise vaatepunkti kultuuri ja looduse suhete kirjeldamisel inimese keele- ja kultuurisüsteemi piiridest väljapoole.

Vajadusest ületada dihhotoomia kultuurilise ja bioloogilise vaate vahel ökosmiootikas on jõuliselt kirjutanud Riste Keskaik:

Kultuurilise ökosmiootika traditsioonis “ilmub loodus semiootilisele väljale ainult *referendina* (või sisu substantsina) keeles [...]” (Nöth 2001: 71). Bioloogiline ökosmiootika tugineb eeldusel, et semioos toimub looduses sõltumata teadmisesest selle kohta. Minu arvates ilmub ökosmiootiline vaade ainult nende kahe perspektiivi ristumisel, ning olles taandamatu neist kummalgi, ületab ta lineaarset, dihhotoomset loogikat. (Keskaik 2004: 53)¹⁴

Alles sellisel kujul saab ökosmiootika pretendeerida oma olulisima funktsiooni täitmisele: “aidata vähendada kommunikatsioonipro-

¹⁴ “In the tradition of cultural ecosemiotics ‘nature enters the semiotic scene only as a *referent* (or content substance) of language [...]’ (Nöth 2001: 73). Biological ecosemiotics relies on the assumption that semiosis occurs in nature irrespective of the knowledge of it. In my opinion the ecosemiotic view only emerges at the crossing of the two perspectives; irreducible to either of them it transcends the linear, dichotomous logic.”

leeme inimese ja looduse vahel, sest sellelt vaatekohalt osutub võimalikuks kõnelda nii loodusest, kuidas ta meile kultuuris paistab, kui ka loodusega, kuna talle antakse tagasi tema kõnevõime” (Keskpaik 2003: 50). Sääraselt mõistetud ökosemiotika rolliks oleks looduse ja kultuuri suhetele keskendudes erinevate märgisüsteemide ja semiootiliste struktuuritasandite sildamine, vahendamine ja tõlkimine; seejuures nii märgates ja eksplitseerides kategoriseerituse, tekstuaalsuse ja tähenduslikkuse võimalusi eluslooduses kui ka esile tuues inimkultuuris ja tekstides leiduvaid looduspäraseid, *loomalikke* ja mitteverbaalseid aspekte. Praktiliste uuringute ja metodoloogia jaoks tähendaks selline lähenemine aga arvestamist pidevalt nihkuvate vaatepunktidega kultuuri ja mittekultuuri ning erinevate semiootiliste kirjeldustasandite vahel, tekstikesksete uurimismeetodite kombineerimist loodusteaduslikega, aga samuti fenomenoloogilise perspektiivi kaasamist, mis võimaldab uurijal kombineerida osalemist mõtleva olendina keele ja tekstide maailmas ning elava olendina looduse ja selle vahetute tajude ja tähenduste maailmas.

Loodustekst kui ökosemiotika objekt

Üks olulisimaid ülesandeid iga uurimuse alguses on uuritava objekti piiritlemine. Ehkki see võib tunduda enesestmõistetavana, pole see kaugeltki mitte alati lihtne. Kõige ilmsem ja sagedamini kasutatud meetod on määratleda objekti mõne formaalse tunnuse alusel, nagu raamatu köide, filmi kestus või kunstiteose vorm. Sagedasti kasutatakse ka kultuuri aeg-ruumilisi koordinaate, nagu näiteks tekstide autorlus, nende kuulumine teatud kultuuriperioodi või seondumine mõne kultuurilis-geograafilise piirkonnaga. Semiootilise uurimuse jaoks on objekti piiritlemise probleem erakordselt oluline, kuna erinevalt näiteks historiograafilisest või narratoloogilisest kirjeldusest peaks semiootiline analüüs ideaalis arvestama ja liikuma mööda tähendusseoseid, mis võivad jääda ühe formaalse teksti piiresse, kuid ulatuda neist ka väljapoole.

Näib, et loodusesseed (nagu ilmselt ka teised loodust representeerivad tekstid) moodustavad objekti piiritlemise seisukohalt erandliku rühma. Lisaks autori kujutlustele, sotsiaalsetele, ideoloogilistele, kultuurilistele ja psühholoogilistele tähendusaspektidele ja pingetele, suudavad nad endasse haarata või seonduda ka välisest reaalsusest pärinevate struktuuridega, millel on oma kujunemislugu, struktuursus,

mälu ja semiootiline aktiivsus. Pakun selle väite illustreerimiseks näite Eesti looduskirjandusest. Üks mõjukamaid ja koloriitsemaid tegelasi Eesti looduskirjanduses on Tartu Ülikooli kauaaegne zoologia-professor Johannes Piiper. Ta avaldas mitu kogumikku lühikesi loodusesseide, mida iseloomustavad väga täpne vaatluslik stiil, rikkalik loodustaju ning kirjutistele lisatud täpsed kuupäevad ja koha- või teekondade nimetused, kus esseed on sündinud. Ühes miniatuuris kirjeldab Piiper Kavilda ürgorgu Kesk-Eestis, pikka käänulist lõhet tasases maastikus, mille põhjas voolab kitsuke jõgi. Piiper kujutab seda piirkonda kui orunõlvu katvat heleroheliste ja punakaspruunide ristiku- ning viljapõldude mosaiiki vaheldumisi mõnede põdsaste ja ümara kujuga puudega ning kirjeldab selle keskel sügavas rahus seisvat halli pilbaskatuse ja valgeks lubjatud korstnaga taluhoonet (Piiper 1972: 71).

Ka mina olen Kavildas käinud. Kuid Piiperi kirjeldatud pastoraalse idüllilisel asemel leidsin ma eest avara oru, mis oli tihedalt kaetud ülekasvanud lehtpuudega — kaskede, leppade ja pajudega, mõned neist murdunud otse jõkke; ning lamminiidu, mis oli nii üleujutatud, et seda oli peaaegu võimatu ületada. Piiperi kirjutise ja minu kogemuse erinevuse põhjus peitub ajas. Tema Kavilda on Teise maailmasõja järgne maastik (essee on kirjutatud 1948), milles ikka veel oli näha sõjaeelse Eesti Vabariigi väiketalude ja põllupidamise traditsioon, samas kui minu Kavilda (külastatud esmakordselt 1998) oli tekitanud nõukogude mastaapne põllumajandus, mis ignoreeris iga maastikku, millel polnud võimalik läbi viia maaparandust ja mille kasutamist ei saanud mehhaniseerida. Kui ma loen Piiperi kirjeldust, hämmastun ma kõige enam puude kasvukiiruse üle, s.t kiiruse ja jõu üle, millega loodus ja mets tuleb pärast inimese lahkumist uuesti katma enda käest võetud ala isegi meil siin parasvöötmes.

Tundub, et Piiperi essee ja paljude sellelaadsete looduskirjanduste teoste mõistmine ei sõltu seega mitte ainult kirjutatu interpretatsioonist, vaid ka välise looduse struktuuridest, millel on oma mälu, dünaamika ja arengulugu, ning kui need välised struktuurid muutuvad, muutub ka kirjutatud teksti võimalike interpretatsioonide väli. Seega ei piisa ka Piiperi kirjutiste ja teiste sarnaste loodusesseede uurimisel tähelepanu pööramisest ainult kirjutatud tekstile, vaid seda tuleb analüüsida koos teatud osaga looduskeskkonnast, millega kirjutatud tekst tähenduste läbi seondub ning millest ka teksti kirjutamine on suure tõenäosusega olnud inspireeritud. Ökosemiootilise uurimuse objekti tuleks pidada vähemalt kaheosaliseks: lisaks loodusest

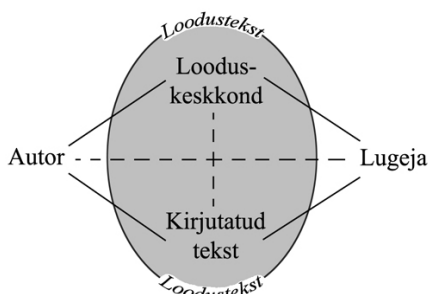
kõnelevalle ja talle viitavale kirjutatud tekstile hõlmaks see ka kirjeldatavat looduskeskkonna osa, mis peab seose toimimiseks olema samuti teatud määral tekstuaalne või vähemalt tekstualiseeritav.¹⁵ Neist osapooltest tähendusseoste läbi moodustuvat tervikut nimetan ma *loodustekstiks*. Kui looduskirjanduse mõiste piiritleb teatud omadustega kirjandustekstide hulka, siis loodusteksti kontseptsioon väljendab kirjutatud teksti ja keskkonna suhteid ning on seega dünaamiline ja semiootiline. Paljukritiseeritud mimeetilise suhte asemel väljendub seos kirjutatud teksti ja looduskeskkonna vahel loodusteksti mõistes täiendus- ja tähendussuhtena.

Vastavused kirjutatud teksti ja tekstuaalse looduskeskkonna vahel võivad olla struktuursed, kuid avaldumiseks ja toimimiseks vajavad seosed loodusteksti kahe osapole vahel semiootilisi protsesse. Seega tuleb analüüsi hõlmata ka kirjutatud teksti autor ja lugeja, misjuhuks avaldub ökosemiootilise analüüsi objekt neljaosalisena: 1) tekstuaalne looduskeskkond; 2) kirjutatud tekst; 3) teksti autor; 4) lugeja (joonis 1). Neist igat iseloomustab oma semiootiline aktiivsus. Seosed osaliste vahel pole aga fikseerunud, vaid moodustavad igal juhtumil unikaalse mustri.¹⁶ Näiteks on loodusessee lugemiskogemus erinev sõltuvalt sellest, kas: 1) lugeja elab kohalikuna kirjeldatud keskkonnas; 2) ta on külastanud kirjeldatud paikkonda korra või paar (ja millisel aastaajal); 3) lugejal pole kujutatud keskkonnaga mingit isiklikku kogemust (sellises olukorras on oluline, mis tüüpi keskkond või kliimavööde on lugejale tuttav). Täendusseosed kirjutatud teksti ja looduskeskkonna vahel võivad samuti olla erineva intensiivsusega. Kirjutatud tekst võib olla avatud ja sisaldada erinevate paikade ja autori kogemuste kirjeldusi, samuti kanda erinevaid kultuurilisi ja kirjanduslikke mõjutusi. Kuid loodusessee võib jääda ka suletud tekstiks, mis seondub vahetult kindla paikkonnaga ning mida pole võimalik mõista ilma kujutatud paika tundmata. Eesti looduskirjanduses on säärase hermeetilise suuna esindajaks Juhan Lepasaar, kes Alutaguse loodusest kirjutades eeldab lugejalt suurel määral kohalike ruumisuhete ja olude tundmist (Lepasaar 1989). Kuna loodustekst haakub

¹⁵ Samas erinevalt kirjutatud tekstist on nii looduskeskkonna struktuur kui ka selle tajumine paljumodaalsed. Looduskeskkond ja kirjutatud tekst ei suhestu kui kaks võrdset osapoolt vaid pigem mitu-üks suhtetüübile vastavalt.

¹⁶ Looduse, kirjutatud teksti, autori ja lugeja suhete kompleksust iseloomustab hästi üks tõestisündinud lugu Alutaguselt, kus Muraka raba rabasaar sai külastajate intensiivse huvi tagajärjel kahjustatud, põhjuseks populaarne loodusessee, mis kiitis rabasaare ilu ja vaikust (Kask 1995: 50–53).

tähendusseoste kaudu kohaliku keskkonnaga, iseloomustab seda *lokaalsus*, mida tuleks mõista kui “semiootiliste struktuuride omadust seonduda ümbritsevaga nõnda, et neid pole võimalik keskkonnast eraldada, ilma et seejuures muutuks oluliselt nende struktuur või selles struktuuris sisalduv informatsioon” (Maran 2002: 82).

Joonis 1. Looduskirjanduse teose käsitlemine loodustekstina: komponendid ja vastassuhted.¹⁷

Säärane teoreetiline lähenemine looduskirjandusele võib esiteks tõstatada küsimusi, milline on selle teise, kirjutatud tekstist väljapoole jääva osa olemus ning kas ja millistel põhjustel saab see looduspärane struktuur moodustada osa semiootilise uurimise objektist. Vastuseid neile küsimustele võib aidata leida ka Tartu semiootiline traditsioon. Ehkki Tartu–Moskva semiootikakoolkonnas looduskeskkonnaga palju ei tegeldud, pole teksti kui mõiste laiendamine viisil, et see võiks teatud tingimustel hõlmata ka osa looduskeskkonnast, siiski päris võõras mõte. Juri Lotman ja tema kolleegid on mõistnud tekstiksolemist väga ambivalentselt ja avaralt, määratledes seda mitte kirjutatuse või lineaarse struktuuri alusel, vaid pigem toimimise ja funktsiooni põhjal kultuuris. Tekst on miski, mis omab terviklikku tähendust kultuuri kandja jaoks ja terviklikku funktsiooni kultuuri uurijale (seega on tekst ühtaegu nii objekttasandi kui ka analüüsi metatasandi mõiste, vt Ivanov *et al.* 1998: 65). Selline vaade võimaldab tekstidena käsitleda ka rahvariideid, muusikateoseid ja maale, eeldusel, et neid kultuuris kasutatakse, mõistetakse ja

¹⁷ Järgides Mihhail B. Jampolski mõistekasutust (vt edasi) võib loodusteksti mõista kui füüsiliselt õigustatud tähendusseoste kogumit konventsionaalses keeles kirjutatud teksti ja looduskeskkonna vahel.

väärtustatakse. Ka osa looduskeskkonnast võib toimida tekstina juhul, kui vaadeldavas kultuuris on olemas praktika interakteeruda looduse struktuuridega viisil, et need muutuvad kultuuris tähendusrikkaks.¹⁸

Mil määral ja mil viisil looduskeskkond tekstina funktsioneerida saab, sõltub iga konkreetse kultuuri traditsioonist. Ameerika kultuuri-ruumis on sarnasusi kirjutatud tekstide ja looduskeskkonna vahel kirjeldanud näiteks kultuurigeograaf Anne W. Spirn. Analüüsides looduskeskkonna arhitektuurilisi interpretatsioone, väidab ta, et maastik koosneb “kuju, struktuuri, materjali, vormumise ja funktsiooni mustritest”, on “pragmaatiline, poeetiline, retooriline ja poleemiline”, ning võib olla “kõneldud, kirjutatud, loetud või kujutletud” (Spirn 1998: 15).¹⁹ Eesti kultuuris tõendavad poollooduslike koosluste, nagu puisniidud ja rannakarjamaad, esinemine, tugev looduskirjanduse ja loodusfilmi traditsioon ning loodusnähtuste kohta käivad rikkalikud folklooritekstid kultuuris eksisteerivat praktikat loodusega tähenduslikult suhestuda (vt Maran, Tüür 2005). Selline looduse väärtustamine võiks ühtaegu olla parim tõestus, et eesti kultuuris on looduskeskkond tekstuaalne ning on alust vaadelda seda kui teksti.

Tartu–Moskva semiootikakoolkonna noorema põlvkonna esindaja Mihhail B. Jampolski on kirjutanud looduslikust või füsiognoomilisest tekstist, mis avaldub seostena kultuuri osa vahel, mis on fikseerunud konventsionaalsetes keeltes ja reaalse maailma vahel. Säärane tekst luuakse tema arvates füüsiliselt õigustatud seoste keeles. Jampolski märgib, et loodusliku või füsiognoomilise teksti interpreteerimine on problemaatiline, kuna puudub lugemiseks sobiv kood (Jampolski 1989: 62–63). Samas näib, et Tartu–Moskva koolkonna semiootikute jaoks ei olegi interpretatsioonidele avatus tingimata eelduseks, et mõni nähtus kultuuris võiks omandada teksti staatuse:

Ütlustele, mis ringlevad kollektiivis, kuid mida see ei mõista, omistatakse tekstuaalne tähendus, nii nagu see toimub lause- ja tekstifragmentidega, mis on toodud teisest kultuurist, raidkirjadega, mille on jätnud paikkonnast ammu

¹⁸ Anti Randviir eristab artiklis “Loodus ja tekst: tähenduslikkuse tekitamine” loodusest kui tekstist kõnelemist metafoorses tähenduses ja teksti, mis esineb looduses. Viimase alla kuuluvad Randviiru arvates nähtused, mida saab *lugeda*: “lugeda selles mõttes, et me oskame tänu oma (kultuurilisele) kogemusele neile seada mingisugused tõlgenduspiirid ning oletada küllaltki suure tõenäosusega nende märgilist päritolu (ja märgilist loomust).” (Randviir 2003: 141).

¹⁹ “patterns of shape, structure, material, formation and function”, “pragmatic, poetic, rhetorical, polemical”, “spoken, written, read and imagined”.

kadunud kultuur, varematega, mille otstarve pole teada või sõnumitega, mis pärinevad teise suletud sotsiaalse grupi käest, nagu seda on näiteks arstide vestlus patsientide tajutuna. (Lotman, Pjatigorskij 1977: 129)²⁰

Looduslik keskkond sarnaneb võõrkultuuriliste tekstidega, mis on sisse toodud või üle kantud teisest kultuurist, või ajalooliste tekstidega, mis on olnud pikka aega unustuses ja siis üles leitud. Võõrkultuuriliste tekstide puhul pole teada kindlat adresseerijat, nende kood on tihti võõras ja sellisena kipuvad nad kaasa tooma kultuurilist mitmekeelsust (Ivanov *et al.* 1998: 72), sama võib kehtida ka looduse kui teksti kohta. Looduskeskkonnaga tähendusliku suhestumise puhul on sageli tegemist kommunikatsioonilise olukorraga, milles kas konkreetset adresseerijat pole teada, konkreetne adresseerija puudub hoopis või kus adresseerija ja adressaat on põhimõtteliselt erinevad, kuuludes erinevatesse liikidesse.²¹

Siinkohal on huvitav Briti haridusteoreetiku ja semiootiku Andrew Stablesi mõttekäik, mille kohaselt tänapäevases kirjandusteoorias on autori positsioon niikuinii hägustunud ja see võimaldab teksti mõistet looduslike nähtuste suunas avardada. Roland Barthes'i ja Hans-Georg Gadameri kirjutised edendavad vaadet, et konkreetse isikulise autorluse asemel on tekstide tähendused sotsiaalselt või kultuuriliselt konstrueeritud. Stables osutab võimalusele laiendada teksti potentsiaalsete autorite välja veelgi, hõlmates teksti loojate hulka ka teisi elusolendeid peale inimese ja isegi loodusjõude (Stables 1997). Sääraselt seisukohalt mõistetuna on looduskeskkond kollektiivne looming, mida kirjutavad erinevatesse liikidesse kuuluvad isendid, lähtudes igaüks oma märgisüsteemist, omailmast ja elutegevusest. Mitmed neist, näites koprad ja sipelgad suudavad maastikku kujundada silmapaistvas ulatuses, kutsudes esile muutusi, mis mõjutavad inimese ja teiste liikide elukeskkonda. Samuti on

²⁰ “utterances circulating in a collective but not understood by it are attributed textual meaning, as occurs with fragments of phrases and texts brought from another culture, inscriptions left by a population that has already disappeared from a region, ruins of buildings of unknown purpose, or statements introduced from another closed social group, for instance, the discourse of doctors as perceived by patient.”

²¹ Ka Kalevi Kull on näinud vajadust laiendada Tartu–Moskva semiootikakoolkonna teksti mõistet. Kui käesolevas artiklis on see äratundmine viinud loodusteksti kontseptsiooni formuleerimiseni, siis Kull on biosemiootika paradigmas välja pakkunud *bioteksti* mõiste. Biotekst tähistab organismide võimet interpreteerida endas toimuvaid märgiprotsesse (Kull 2002: 329–332).

metsloomade liikumisrajad maastikus, mis ühendavad joogikohti, toitumisasalaid ja pelgupaiku, osa keskkonnakirjutusest. Ehkki säärase muutuste kirjeldused ja neid esile kutsunud loomade nimetused on inimkultuuri omistatud, tuleb tunnistada, et sipelgapesad või kopratammid iseenesest on loomadest autorite looming ja eneseväljendus.

Paljudel juhtudel sulandub erinevate organismide elutegevus keskkonnas aga viisil, mis teeb konkreetsete liikide panuste eristamise selle loomisel keeruliseks. Sellisena saab loodusest meedium või *interface*, mida erinevad elusolendid loevad ja millesse kirjutavad. Kollektiivse keskkonnaloome näiteks on mets. Erinevate elusolendite eluringid haakuvad metsas keerukatel viisidel, ühed liigid moodustavad teiste jaoks elamise keskkonna, ühtede liikide elutegevuse produktid on teistele lähtematerjaliks. Mets on täis informatsiooni ja kommunikatsioonilisi vastasseoseid. Käesoleva artikli teemaga seostub küsimus, kuidas inimesed metsa loevad, mida ja kuidas sellest interpreteerida suudavad.

Kui nõustuda eeltoodud argumentidele tuginedes, et looduskeskkonda on alust vaadelda tekstuaalsena ja kirjutatud tekstiga seotuna, siis teist tüüpi küsimused, mida säärane teoreetiline lähenemine tekitab võib, puudutavad kirjutatud teksti ja looduse suhte tagajärgi — mis järeldub selle seose olemasolust looduskirjutanduse ja selle uurimise jaoks. Esiteks näib, et looduskirjutanduse vaatlemine looduskeskkonna, kirjutatud teksti, autori ja lugeja vastassuhete raamistuses avab uusi perspektiive looduskirjutanduse määratlemiseks. Nimelt on kirjutatud tekst, mis tähendusese abil seondub osaga looduskeskkonnast, ühtaegu nii loodust kommunikeeriv kui ka selle kommunikatsiooni läbi loodust väärtustav. Kirjutamise käigus tehakse mitmesuguseid valikuid kogemuste, tähelepanekute, kujutluste ja arusaamade alternatiivide vahel ning fikseeritakse need lineaarseteks sõnajärjestusteks. Et nende valikute käigus määratakse, mis leiab inimkultuuris kommunikeerimist ja mis mitte, on kirjutamine paratamatult samaaegselt ka väärtusotsustuste langetamine. Loodusesseede puhul võivad need autori väärtusotsustused avalduda kahel erineval moel.

Esiteks tähendab loodusest kirjutamine igal juhul looduse lõpmatu mitmekesisuse teisendamist korrastatud ja järjestatud looks. Loodusfilmi kontekstis on Tiit Remm narratiivi konstrueerimise vajadust tõstnud esile järgnevalt: “Võib arvata, et looduses kui välises reaalsuses ei ole selgeid, kindla lõpu ja algusega lugusid. Sama tulemuse kui lugude puudumine annaks käesoleva teema jaoks

lõputute lugude kaos.” (Remm 2005: 230). Looduse mitmekesisuse korrastamisel järjestatud lugudeks tehakse väärtusotsustusi nt kujutatavate paikade, loomade ja juhtumiste vahel valides. Eesti looduskirjanduse traditsioonis on siin huvitavaks uurimisteenaks teatud piirkondade (Alutaguse, Aegviidu Matsalu, Vilsandi) läbiv eelistamine eri autorite loomingus ja selle võimalikud põhjused. Sääraste valikute kõrval on aga looduskirjanduse kirjutamine ja lugemine ka tervikuna vaadeldav kui väärtusotsustus kultuuris. Muutes autori individuaalset looduskogemust osaks laiemast kultuurikogemusest, on looduskirjandus tervikuna loodusele tähelepanu osutamise ja tema väärtustamise strateegia. Loodusest kirjutamine on ühtaegu tunnustamine, et loodus on kõnelemis- ja kirjutamisväärne. Vaadeldes loodust koosnevana erinevatest võõrsemiootilistest sfääridest, mis on inimesele osaliselt ligipääsetavad, on iga looduskirjanduse essee katse tõsta neid looduspäraseid võõrsemiootilisi ruume ülespoole inimkultuuri interpretatsioonihorizonti. Seega võiks loodusteksti kontseptsioonist lähtudes looduskirjandust mõista kui võõrsemiootilise sfääri sõnastatud esteetilisest tunnustust.

Teine järeldus, mis tuleneb loodusesseede vaatlemisest loodustekstidena, puudutab looduskirjanduse positsiooni kultuuris ning seda võib väljendada üldisuse ja spetsiifilisuse (ka mõistetavuse ja raskestimõistetavuse) kombinatsioonina. Intensiivsete semiootiliste seoste esinemine kirjutatud teksti ja looduskeskkonna vahel määrab oluliselt looduskirjanduse interpretatsioonivõimalused. Ühelt poolt muudab tihe seos looduskeskkonna protsesside ja nähtustega loodusesse struktuuri ennustatavamaks kui seda on enamik ilukirjandusteoseid. Kulgemine maastikus, kohtumine loomadega, liikide nimed, eluviis ja käitumine, ilmastikutingimused, aastaajalised muutused, isiklikud loodusmälestused on need tavalisemad elemendid, millest loodusesseid kombineeritakse.

Teisalt aga eeldab looduskirjanduse interpreteerimine lugejalt vähemalt teatud määral autoriga sarnast looduskogemust. Juhul, kui lugeja looduskogemus on autori omast erinev, jääb suur osa keskkonnale viitavaid tähenduseseid talle suletuks. Looduskirjanduse seotus looduskeskkonnaga avaldub hästi looduskirjanduse tõlkimise ja tõlgete puhul. Erinevad aspektid alluvad tõlkimisele erinevalt, kusjuures originaalteksti tähenduseseid looduskeskkonnaga avaldavad tõlkijale visa vastupanu. See vastuseis tõlkimisele tuleneb loodusteksti loomusest — tõlkija peab lahti harutama tähenduseseid teksti ja looduskeskkonna vahel ning taaslooma need

sihtkeele ja -kultuuri looduskogemust arvestades. Sellest iseärasusest tulenevalt oleks mõtet proovida kasutada tõlkimist ja tõlkeanalüüsi looduskirjanduse uurimise meetodina.

Ka looduskirjanduse marginaalne positsioon nüüdisaegses eesti kultuuris näib olevat põhjendatav loodusteksti iseärasustega. Linnastunud inimesel on juurdepääs loodusele raskendatud, seda nii füüsilises mõttes kui ka semiootiliselt teadmatusena ja ignorantsusena looduse mitmekesiste olekuvormide ja temas toimivate märgi- ja kommunikatsiooniprotsesside suhtes. Sellises taustsüsteemis on kahe eri tekstitüübi — looduskeskkonna ja kirjutatud teksti — interpreteerimis- ja suhestamisoskust eeldav looduskirjandus vähestele jõukohane. Looduskirjanduse teosed muutuvad suletud tekstideks ning kollektiivne kultuuriteadvus ignoreerib neid kui mitteolevaid või ebaolulisi. Samas moodustavad looduskirjanduse kirjutajad ja selle lugejad ise suhteliselt homogeense ja kindlaks kujunenud rühma (näiteks on Eestis vähe autoreid, kes kirjutaksid lisaks looduskirjandusele ka belletristikat). Lisaks loodusarmastusele võib sellise grupi kujunemist soodustada ka kahe tekstiliigi toetav vastasmõju — looduskogemus suunab looduskirjanduse juurde, looduskirjandus aga omakorda vahetult looduskeskkonda kogema.

Looduskirjanduse ökosemiootiline analüüs ja zoosemiootiline modelleerimine

Semiootikud on suutelised konstrueerima igasugu teoreetilisi lähene-misi ja mõistestikke, kuid nende otstarbekuse mõõdupuuks saab siiski olla praktiline uurimistöö — küsimus sellest, mil määral suudab üks või teine lähenemine uurimisalust materjali struktureerida ja milliseid selle varjatud aspekte esile tuua. Selles peatükis arutletakse mõningate praktiliste võimaluste üle, mida ökosemiootiline vaatenurk ja loodusteksti kontseptsioon looduskirjanduse ja teiste looduse representatsioonide analüüsimiseks pakkuda võiksid. Erinevaid võimalusi illustreerivad katked Eesti looduskirjanduse traditsiooni kuuluvatest teostest.

Esiteks tähendaks loodusteksti mõiste rakendamine looduskirjanduse analüüsil vastavuste esiletoomist looduskeskkonna ja kirjutatud teksti vahel. Uurija tähelepanu võib siin liikuda kolmes suunas.

1. Milliseid looduspäraseid aspekte kirjutatud tekstis kajastatakse; seejuures tuleb erilist tähelepanu pöörata inimkultuurist sõltumatutele struktuursetele ja kommunikatiivsetele seostele erinevate elusolendite vahel. Informatsiooni lähtekohaks, mille alusel tekstis esinevaid loodusseoseid analüüsida, võib uurija jaoks olla naturalistlik, vaatluslik või muul viisil tegelikku loodust kajastav teaduskirjandus või rahvapärased arusaamad loodusest. Eraldi võimalusena võib esile tuua looduskirjanduse analüüsi uurija isikliku looduskogemuse või lugeja looduskogemuse suhtes, juhul kui tuntakse kirjeldatud paiku või omatakse kogemusi kujutatud loomadega. Uurija vahetu viibimine loodusessees kirjeldatud keskkonnas on oluline, kuna võimaldab paremini avada keskkonda ja kirjutatud teksti ühendavaid tähendusseoseid ning tajuda ka teksti varjatud zoosemiootilisi aspekte (vt edasi).

2. Millistele looduse nähtustele ja objektidele omistatakse kirjutatud tekstis tekstuaalsus, tähendus ja tähenduslikkus. Millised looduse nähtused ja elusolendid on autori jaoks väärtuslikud, millistega peab ta võimalikuks suhestumist ja suhtlemist ning millistega suhtlebki. Eriti väärivad tähelepanu kirjutatud tekstis kujutatud kommunikatsioonilised olukorrad inimese ja teiste elusolendite vahel, viisid, kuidas neis ületatakse kommunikatsioonibarjääre erinevate semiootiliste sfääride vahel ning kuidas inimkultuuri semiootiline sfäär ja looduses olevad võõrsemiootilised sfäärid omavahel positsioneeruvad ja suhestuvad (liikidevahelise kommunikatsiooni kujutamisest looduskirjanduses vt Maran 2006). Hea näite dialoogilise situatsiooni võimalikkusest eri liikide vahel leiab Fred Jüssi essees “Kontvõõras”:

Kuskilt seinapraost on äkki lauale ilmunud hiir ja närib südamerahus mu leiba. Mind ei pane ta mikski. Kui sõrmega hiire siidpehmet kasukaselga puudutan, tõuseb loomake tagajalgadele istuma ja nuusutab mu sõrme. On natuke kõhe tunne — näpuotsad lõhnavad suitsupekki ja männivaigu järele ja kust võin ma teada, et ta nüüd oma nõelteravaid hambaid mulle sõrme ei löö? (Jüssi 1986: 41)

3. Millised vastavused esinevad looduskeskkonna ja kirjutatud teksti vahel. Analoogiad ja vastavused looduskeskkonna (ja selle interpreteerimise) ning looduskirjanduse teose (ja selle interpreteerimise) vahel võivad avalduda näiteks kirjutatud teksti päevikulaadse või teekonnalaadse ülesehitusena, mis järgib autori liikumist maastikus, keskkonna ruumiliselt täpsete kirjeldustena, mis järgivad kujutatud paiga geograafiat ja reljeefi või autori tajude ja emotsioonide kirjeldustena, mis väljendavad võimalusi antud keskkonnaga

suhestumiseks. Alljärgnev tekstilõik Fred Jüssi esseest “Esimeste löokeste päev” sisaldab näiteks nii kirjeldatud geograafilise paiga pärisnime, paikkonna loodusliku ilme kirjeldust ühes täpsete liiginimedega ning viidet looduskogemuse ajale looduses aset leidvate fenoloogiliste muutuste näol, mille tõepärasust on võimalik hinnata:

Meie lõkkeplatsilt avaneb vaade kaugele üle ilusa ja metsiku maastiku: vanad, tükati samblikuvaibaga kaetud luited jändrike mändide, kanarbikupuhmaste ja liivtarna kuivanud libledega. Metsa all leidub veel lund, aga luidetel on ta puhta ära sulanud. Silmapiiril kumab Keibu lahe jää sinakalt üle puulatvade. (Jüssi 1986: 26)

Lisaks sellele juhib ökosemiootiline vaade uurija tähelepanu ise-äralikele kommunikatsiooni- ja interpretatsioonistrateegiatele, mida inimene loodusega suheldes ja suhestudes kasutab. Siinkohal on oluline Thomas A. Sebeoki zoosemiootilise modelleerimise kontseptsioon, mille Sebeok esitas kriitikana Tartu–Moskva semiootika modelleerivate süsteemide jaotusele. Tartu–Moskva koolkonnas vaadeldi teadupärast loomulikku keelt primaarse modelleeriva süsteemina. Keerukaid kultuurinähtusi, nagu kirjandus, kunst, muusika, film, müüt ja religioon, kirjeldati aga kui sekundaarseid modelleerivaid süsteeme, kuna need kõik on tuletatud loomulikust keelest ja selle peale ehitatud. Thomas A. Sebeok kritiseeris sellist kategoriseeringut, väites, et loomulikule keelele eelneb nii ontogeneetilisel kui fülogeneetilisel veel üks modelleeriv süsteem — tajutud maailm (*the-world-as-perceived*), milles elusolendi liigispetsiifilised meeleeelundid ja närvisüsteem eristavad märke ning seostavad neid olendi käitumuslike vahendite ja toimimisviisidega (Sebeok 1988: 73–74).

Sebeoki arvates on inimeste käsutuses ühtaegu kaks vastasmõjus olevat modelleerivat süsteemi — antroposemiootiline verbaalne, mis on inimliigile unikaalne ja zoosemiootiline mitteverbaalne, mis ühendab meid teiste elusolenditega looduses. Zoosemiootilise modelleeriva süsteemi olemasolu on inimesel keeruline märgata, esiteks, kuna inimene sünnib sellesse, ja teiseks, kuna selle olemasolu varjutatakse hiljem konventsionaalsete tähendustega. Zoosemiootilise modelleerimise sfääri kuuluvad näiteks ruumiline tajus, puute- ja haistaistingud. Ehkki keele võimalused säärase tajude kirjeldamiseks on tihti piiratud, ei tähenda see, nagu ei võiks kirjutatud tekst sisaldada jälgi zoosemiootilisest modelleerimisest. Vahetu keskkonnataju ja kogemusega seonduv looduskirjandus on selliste jälgede

otsimiseks ilmselt sobivaimaks materjaliks. Uurija tähelepanu võib pöörduda looduskirjanduse autori kui bioloogilise olendi omadustele keskkonna tajumisel, sellega suhestumisel ja vastavate kogemuste edasiandmisel.

Zoosemiootilisteks omadusteks (mis tihti ühendavad autorit ka kirjeldatavate elusolenditega) on: 1) autori kehalisus, füsioloogilised protsessid, liikumisviis, allumine gravitatsioonile, loodusjõududele ja keskkonnatingimustele; 2) peamised vajadused ja eelistused, nagu vajadus toidu, vee, varju ja puhkuse järele, uudishimu ja vajadus muljete järele, püüd vältida õnnetusjuhtumeid, valu ja surma; 3) keskkonnaga suhestumiseks kasutatud meeleeelundid ja kommunikatsioonikanalid, aga ka mitmesugused tajudega seotud toimimisviisid, mis suhestavad autorit keskkonnaga. Näiteks kombineerib Fred Jüssi essees “Madala taeva all” erinevate meelte aistinguid novembrikuu rõskuse edasiandmiseks:

Vettinud linik lämmatab värvid ja summutab vähesed helid — üksiku pasknääri krääksatuse ja tillukese sabatihaste salga sertsumise. Maastik on kõssis. Pole õieti midagi, mis köidaks meeli. Astun mööda porist metsateed ja märkan üllatusega: olen kogu oma tähelepanu keskendanud sellele, et jalad mutta kinni ei jääks. (Jüssi 1986: 19)

Eraldi tähelepanu vääriavad ka looduskirjanduse teostes olevad deiktilised, ikoonilised ja indeksiaalsed seosed, mis võimaldavad vahetumalt seostada kirjutatud teksti ja looduskeskkonda. Selles kontekstis oleks alust tähelepanu pöörata ka imitatsiooniliste suhetele, millel on iseloomulik võime ületada erinevate semiootiliste sfääride piire. Näiteks on mimikrinähtused eluslooduses üheks olulisemaks liikidevahelise kommunikatsiooni vormiks. Looduskirjanduse puhul võivad huvitava uurimisobjekti moodustada aga erinevate loomade ja lindude häälotsuste transkriptsioonid ja tõlgendused loomulikus keeles, samuti onomatopoeetika sihipärane kasutamine stilistilise vahendina looduskogemusele viitamiseks või selle isoleerimiseks:

Mida kõike selles laulus ka pole! Vile ja sädina kõrval on minu kuldnokk oma laulu pikkinud paljude oma naabrite häälotsusi. Jupi harakapaari kädinat ja sutsu hiireviu näugumist, tempinud seda väänkaela äreva piibitamiseega ja salulehelinnu rahuliku vidinaga, lisanud näpuotsatäie lehma ammutamist, telefonihelinat ja traktoripöörinat. (Ermitis 2003: 82–83)

Looduskirjanduse ökosemiootiline analüüs ei tähenda kindlasti kultuuriliste ja fiktsionaalsete tähendusseoste esinemise eitamist

looduskirjanduse teostes. Viimaste kirjeldamiseks on aga olemas sobivaid kirjandusteoreetilisi ja -semiootilisi meetodeid. Ökosemiotiline lähenemine kasutab looduskirjandust pigem materjalina looduse ja kultuuri suhete uurimiseks, otsides seejuures vastust küsimustele: millised on looduskeskkonna ja kirjutatud teksti seosed, milliseid looduse aspekte teoses kujutatakse, kas ja millisel viisil nähakse kirjutatud tekstis võimalusi loodusega suhtlemiseks ning millised taju- ja interpretatsioonimeetodid on loodusega suhestumisel kasutusel. Neile uurimisküsimustele keskendumine peaks võimaldama paremini mõista kirjandustekstide ja looduskeskkonna nagu ka eesti kultuuri ja looduse vastassuhteid.

Kokkuvõte

Oluliseks taustaks ja toeks ökosemiotikaga tegelemisel on teadmine, et ökoloogiline vaade pole semiootikale iseenesest võõras, vaid sisaldub juba semiootika põhialustes, näiteks tähenduse ja konteksti suhtena. Lisaks otseselt ökosemiotika alastele kirjutistele võib semiootilise ja ökoloogilise vaate lõikumist näha Roman Jakobsoni ja Karl Böhleri klassikalistes kommunikatsioonikäsitlustes, samuti semiootikaga vähem seotud autorite keelefilosoofia, tõlketeooria ja antropoloogia alastes ning postmodernistlikes töödes. Semioosilist aktiivsust omava looduse kaasamine analüüsi on igal juhul väljakutse ja kriitika semiootika strukturalistlikule suundumusele, milles meelsamini piiratakse semiootika tegevusväli inimkultuurist tuttavlike märgisüsteemide ja tähendustega.

Loodusega tegeleva semiootika positsioon on implitsiitselt ebamugav, kuna seda jääb saatma kahtlus võimekuse üle mõista looduses toimuvate märgiprotsesside tähendusi. Kuid hoolimata ebamugavusest või isegi teaduslikust tõsiseltvõetavusest pole ökosemiotikal, kui ta taotleb tõesti kirjeldada kultuuri ja looduse suhteid, säärasele kahetisele identiteedile alternatiivi. Riste Keskpai on ökosemiotika peamise ülesandena näinud inimese ja looduse vaheliste kommunikatsiooniprobleemide lahendamist. Seda olulist eesmärki saab ökosemiotika täita vaid siis, kui ta ühtaegu analüüsib nii looduse representatsioone kultuuris, kui tunneb huvi ka looduses endas avalduva semiootilise aktiivsuse vastu ning, mis vahest kõige olulisem, pöörab tähelepanu viisidele, kuidas need kaks omavahel suhestuvad. Inimese ja looduse suhete problemaatilise kirjeldamine

eeldab nendevahelise kommunikatsiooni analüüsi, mille edendamiseks pakutakse käesolevas artiklis välja loodusteksti kontseptsioon.

Looduse kultuuriliste representatsioonide analüüs on oluline, määratlemaks loodus- ja keskkonnakaitselisi probleeme, nende süvakultuurilisi põhjuseid ja ka võimalike lahendusi. Eesti kultuuri iseäraliku loodussuhte tõttu on sellesuunalised analüüsid aga olulised ka eesti identiteedi uurimisel. Kui tavalisem (ja selle kajastust näeme me korduvalt vene kultuurist lähtuvates Tartu–Moskva semiootikute töödes) on looduse konstrueerimine teisena ja kultuuri identiteedi ülesehitamine vastandusele, siis eesti kultuur on ennast pigem määratlenud suhestumise läbi looduskeskkonda ning vastandamise läbi kultuurilisele teisele. Samas on kahekümne esimese sajandi alguses siin tajutav teatud nihe — looduskeskkonna representeerimine kultuuris (näiteks avaldatud looduskirjanduse teoste näol) on ehk isegi kasvanud, kuid looduse kui temaga tegelemine koondub aina enam kitsa huvigrupi eneseväljenduseks. Millised on säärase protsesside suhted muutustega uues eesti identiteedis ja milliseks võib kujuneda looduse positsioon eesti kultuuris tulevikus, jääb edasiste ökosemiootiliste uurimuste kaardistada.

Kirjandus

- Bühler, Karl 1990. *Theory of Language. The Representational Function of Language*. (= Foundations of Semiotics 25). Goodwin, Donald Fraser (trans.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ernits, Peeter 2003. *Mõned mu naabrid*. Tallinn: Varrak.
- Farina, Almo; Belgrano, Andrea 2004. Eco-field paradigm for landscape ecology. *Ecological Research* 19: 107–110.
- Hornborg, Alf 2001. Vital signs: An ecosemiotic perspective on the human ecology of Amazonia. *Sign Systems Studies* 29.1: 121–152.
- Ivanov, V. V.; Lotman, J. M.; Pjatigorski, A. M.; Toporov, V. N.; Uspenskij, B. A. 1998. *Тезисы к семиотическому изучению культур / Theses on the Semiotic Study of Cultures / Kultuurisemiootika teesid*. (= Tartu Semiotics Library 1). Salupere, Silvi (tõlk.), Pärl, Ülle (toim.). Tartu: Tartu Ülikool, semiootika osakond.
- Jakobson, Roman 1981. Linguistics and poetics. — Jakobson, Roman. *Selected Writings III. Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*. Rudy Stephen (ed.). The Hague: Mouton Publishers, 18–51.
- Jampolski 1989 = М. Б. Ямпольский. Зоофизиогномика в системе культуры. *Труды по знаковым системам* 23. (= Ученые записки Тартуского университета 855). Tartu : Тартуский университет, 63–79.
- Jüssi, Fred 1986. *Jäälõhkaja*. Tallinn: Valgus.

- Keskpaik, Riste 2003. Loodus kui sõnum: mis on ökosemiotiline vaade loodusele? *Looduskaitsealaseid töid VII*: 45–50.
- 2004. *Semiotics of Trash: Towards an Ecossemiotic Paradigm*. Master's thesis. University of Tartu, Faculty of Social Sciences, Department of Semiotics. Tartu: University of Tartu.
- Kask, Edgar 1995. *Kuuvikerkaar*. Tallinn: Olion.
- Kull, Kalevi 1998. Semiotic ecology: Different natures in the semiosphere. *Sign Systems Studies* 26: 344–371.
- 2002. A sign is not alive — a text is. *Sign Systems Studies* 30.1: 327–336.
- Kull, Kalevi; Nöth Winfried. 2001. Introduction: Special issue on semiotics of nature. *Sign Systems Studies* 29.1: 9–11.
- Lepasaar, Juhan 1989. *Laaneteedel*. Tallinn: Valgus.
- Lotman, Juri M.; Pjatigorskij Alexander M. 1977. Text and function. — Lucid, Daniel P. (ed., trans.), *Soviet Semiotics. An Anthology*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 125–135.
- Maran, Timo 2002. Ecossemiotic basis of locality / Lokaalsuse ökosemiotilised alused. — Sarapik, Virve; Tüür, Kadri; Laanemets, Mari (toim.), *Koht ja paik / Place and Location II*. (= Eesti Kunstiakadeemia Toimetised 10). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 68–80, 81–92.
- 2006. Ökosemiotika, looduskirjandus ja liikidevaheline kommunikatsioon — Maran, Timo; Salupere, Silvi; Väli, Katre (toim.), *Semiootika piirid. Konverentsi teesid. Boundaries of Semiotics. Conference Abstracts*. Tartu 24.–25.11.2006. Tartu: Eesti Semiootika Selts; Tartu Ülikooli Kirjastus, 25–28.
- Maran, Timo; Tüür, Kadri (koost., toim.) 2005. *Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Masing, Viktor 1992. *Ökoloogialeksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Neuman, Yair 2003. Co-generic logic as a theoretical framework for the analysis of communication in living systems. *Semiotica* 144(1/4): 49–65.
- Nida, Eugene 2001. *Contexts in Translating*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- Nöth, Winfried 1998. Ecossemiotics. *Sign Systems Studies* 26: 332–343.
- 2000. Umberto Eco's semiotic threshold. *Sign Systems Studies* 28: 49–61.
- 2001. Ecossemiotics and the semiotics of nature. *Sign Systems Studies* 29.1: 71–82.
- Piiper, Johannes 1972. *Rännakuid Eesti radadel II*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Randviir, Anti 2003. Loodus ja tekst: tähenduslikkuse tekitamine. — Maran, Timo; Tüür, Kadri (koost., toim.), *Tekst ja loodus*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 135–147.
- Remm, Tiit 2005. Märkmeid loodusfilmist ja selle seostest antropoloogilise filmiga. — Maran, Timo; Tüür, Kadri (koost., toim.), *Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum, 219–236.
- Richards, Ivor Armstrong 1938. *Pinciples of Literary Criticism*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner&Co.
- 1972. Functions and factors in language. *Journal of Literary Semantics* 1: 25–40.

- Sebeok, Thomas A. 1972. Animal communication. — Sebeok, Thomas A. *Perspectives in Zoosemiotics*. (= *Janua Linguarum. Series Minor* 122). The Hague, Paris: Mouton, 63–83.
- 1988. In what sense is language a “primary modeling system?” — Broms, Henri; Kaufmann, Rebecca (eds.). *Semiotics of Culture*. Proceedings of the 25th Symposium of the Tartu–Moscow School of Semiotics, Imatra, Finland, 27th–29th July, 1987. Helsinki: Arator Inc, 67–80.
- 1990. “Talking” with animals: Zoosemiotics explained. — Sebeok, Thomas A. *Essays in Zoosemiotics* (= *Monograph Series of the TSC* 5). Toronto: Toronto Semiotic Circle; Victoria College in the University of Toronto, 105–113.
- Smith, W. John 1965. Message, meaning and context in ethology. *American Naturalist* 99(908): 405–409.
- Spirn, Anne Whiston 1998. *The Language of Landscape*. New Haven, London: Yale University Press.
- Stables, Andrew 1997. The Landscape and the “Death of the Author”. *Canadian Journal of Environmental Education* 2: 104–113.
- Sõukand, Renata 2005. Loodus eesti rahvameditsiinis — Maran, Timo; Tüür, Kadri (koost., toim.), *Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum, 54–79.
- Tembrock, Günter 1971. *Biokommunikation. Informationsübertragung im Biologischen Bereich* 1, 2. Berlin: Akademie-Verlag; Oxford: Pergamon Press; Braunschweig: Vieweg+Soehn.
- 1997. Ökosemiose. — Posner, Roland; Robering, Klaus; Sebeok, Thomas A. (eds.), *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur / Semiotics. A Handbook on the Sign-Theoretic Foundations of Nature and Culture*, 1. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 571–590.
- Tüür, Kadri 2003. *Eesti looduskirjandus: määratlus ja klassifikatsioonid*. Magistritöö. Tartu Ülikooli semiootika osakond. Tartu: Tartu Ülikool.
- Tüür, Kadri; Maran, Timo 2005. Eesti looduskirjanduse lugu. — Maran, Timo; Tüür, Kadri (koost., toim.), *Eesti looduskultuur*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum, 237–270.